

Педагогічні науки

УДК 37.013.42:140.8

Зайченко Наталія Іванівна

*доктор педагогічних наук,
професор кафедри загальної та прикладної психології
Інститут екології економіки і права*

Зайченко Наталия Ивановна

*доктор педагогических наук,
профессор кафедры общей и прикладной психологии
Институт экологии экономики и права*

Zaichenko Natalia

*Doctor of Pedagogical Sciences
Institute for Ecology Economy and Law*

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ІНТЕНЦІЇ РОЗДУМІВ Х. ОРТЕГИ-І-
ГАССЕТА СТОСОВНО "ІСПАНСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ"**
**СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИНТЕНЦИИ РАЗМЫШЛЕНИЙ
Х. ОРТЕГИ-И-ГАССЕТА КАСАТЕЛЬНО "ИСПАНСКОЙ
ПРОБЛЕМЫ"**
**SOCIAL AND PEDAGOGICAL INTENTIONS OF J. ORTEGA Y
GASSET'S THOUGHTS CONCERNING "THE SPANISH PROBLEM"**

***Анотація.** Стаття присвячена розгляду соціально-педагогічних інтенцій роздумів славетного іспанського філософа, педагога Х. Ортеги-і-Гассета стосовно "іспанської проблеми". У промові під назвою "Соціальна педагогіка як політична програма"(1910 р.) Х. Ортега-і-Гассет накреслив шляхи відродження й оновлення Іспанії, надавши в цьому процесі великого значення соціальному вихованню і формуванню у*

суспільній свідомості цінностей соціальної консолідації та народного єднання.

Ключові слова: *X. Ортега-і-Гассет, соціально-педагогічні інтенції, соціальне виховання, соціальна консолідація, народне єднання, відродження й оновлення Іспанії.*

Анотація. *Стаття посвячена рассмотрению соціально-педагогических інтенцій размышлений выдающегося испанского философа, педагога X. Ортеги-и-Гассета касательно “испанской проблемы”. В речи, названной “Социальная педагогика как политическая программа”(1910 г.), X. Ортега-и-Гассет начертил пути возрождения и обновления Испании, отводя в этом процессе огромное значение социальному воспитанию и формированию в общественном сознании ценностей социальной консолидации и народного единения.*

Ключевые слова: *X. Ортега-и-Гассет, социально-педагогические інтенции, социальное воспитание, социальная консолидация, народное единение, возрождение и обновление Испании.*

Summary. *The article covers social and pedagogical intentions of J. Ortega y Gasset’s thoughts concerning “the Spanish problem”. In the speech called “Social Pedagogy as political program” (1910) J. Ortega y Gasset outlined ways of revival and renewal of Spain, assigning in this process great importance to social education and formation of values of social consolidation and national unity in the public consciousness.*

Key words: *J. Ortega y Gasset, social and pedagogical intentions, social education, social consolidation, national unity, revival and renewal of Spain.*

Постановка проблеми. Залишається недооціненим внесок всесвітньо відомого іспанського філософа, інтелектуала, педагога Хосе Ортеги-і-Гассета (Jose Ortega y Gasset) (1883–1955) у розвинення на

початку ХХ століття в Іспанії оригінального наукового напрямку – соціальної педагогіки. Тогочасний іспанський педагогічний дискурс – це багатогранна палітра світоглядних ідей, роздумів, особистісних переконань. Не дивно, що з його надр стрімко прорізувалися й радикальні політичні гасла, й захоплюючі міркування про суспільні перетворення, і щирі помісли “врятувати батьківщину”, і глибинні філософствування про історичну місію народу. Виступаючи на зібранні Товариства “El Sitio” в місті Більбао 12 березня 1910 року з промовою під назвою “Соціальна педагогіка як політична програма”, Х. Ортега-і-Гассет представив на розсуд іспанської інтелектуальної публіки своєрідне авторське бачення “іспанської проблеми”, яка була в його розумінні доленосним хрестом (або перехрестям) в історичному русі рідної країни. Роздуми славетного філософа стосовно “іспанської проблеми” імпліцитно та експліцитно наповнені соціально-педагогічними інтенціями, хоча сам Х. Ортега-і-Гассет окреслив даний дискурс як “програму політичну”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У 1990–2000-х роках педагогічні ідеї Х. Ортеги-і-Гассета фрагментарно вивчалися іспанськими науковцями Х. Ескамесом Санчесом (J. Escamez Sanchez), А. Касадо (A. Casado), Г. Вальєнте (G. Valiente), Р. Сансом Понсе (R. Sanz Ponce), Х.-К. Ернандесом Бельтраном (J. C. Hernandez Beltran) та ін.

Мета статті – визначити соціально-педагогічні інтенції роздумів Х. Ортеги-і-Гассета стосовно “іспанської проблеми”.

Виклад основного матеріалу. На початку своєї промови на зібранні Товариства “El Sitio” Х. Ортега-і-Гассет зазначив, що теперішня культурна реальність в Іспанії занадто обмежена, знаходиться на низькому рівні, що в суспільстві переважають песимістичні настрої, що “Іспанія – це біль жахливий, глибинний, величезний”, “Іспанія не існує як нація”, що “з неприхованою гіркотою відчуваю, як нинішня іспанська дійсність перетворилася на нашу проблему”, та закликав іспанців-співвітчизників

спрямувати волю на розбудову величної, щасливої, оновленої Іспанії [1, с. 257–258].

На шляху розв’язання “іспанської проблеми”, зауважував Х. Ортега-і-Гассет, постає суперечність “двох патріотизмів”. Один спосіб вираження патріотизму полягає в тому, щоб ставитися до батьківщини як до “сукупності приємних речей, дарованих землею, на якій ми народилися” та як до “конденсації минулого”, наприклад, поважати легендарну славу іспанського народу минулих часів, любити красу іспанського неба, запальний характер іспанців, прозорість хереських вин, квітування левантійських садів, арагонські дива та безліч інших речей. “Це патріотизм недіяльний, ефектний, екзальтований, коли душа присвячується насолоді існуванням і сподіванням на щасливу долю попереду”, – наголосив іспанський інтелектуал [1, с. 258–259]. Однак, є інший патріотизм, коли батьківщина усвідомлюється “не землею батьків, а землею дітей”, тим, що “ще не існує, більше того, не зможе існувати, якщо ми не почнемо завзято діяти, аби самоствердитися”. Наша воля має бути спрямована на покращення і вдосконалення рідної країни з тим, щоб нашим дітям вона була передана “менш хворобливою і сповненою більшими можливостями”. Тільки тоді це буде по-справжньому наша батьківщина, коли ми станемо батьками не лишень по крові, але й по духу, по обов’язку, коли ми побудуємо “землю дітей”, – натхненно сказав Х. Ортега-і-Гассет [1, с. 259].

“Іспанська проблема” – це вибір шляху в нових історичних умовах, яким немає аналога в попередньому досвіді Іспанії. Прийдешнє твориться спільно, серцями й душами громадян, і залежить від їхніх устремлінь. “Яким має бути ідеал Іспанії, до якого прагнуть наші серця, подібно до того, як обличчя сліпих зазвичай повертаються туди, де пробивається трішки світла?” – прозвучало ключове питання у промові Х. Ортеги-і-Гассета. В пошуку відповідей на нього філософ накреслив причинно-наслідкове сплетення умов. Ось про що він розмірковував. Поняття освіти,

яке бере виток в *eductio, educatio*, означає "змінення гірших речей на кращі", це – сукупність людських дій, спрямованих на приближення реальності до ідеалу. Педагог з великою відповідальністю вдається до "творення прийдешнього", виховуючи теперішніх дітей. "Педагогічна наука має починатися з наукового визначення педагогічного ідеалу виховних цілей. Інша проблема, що задля спрямування вихованця до цього ідеалу, необхідно виявити ті інтелектуальні, моральні й естетичні засоби, якими він досягається. Подібно до того, як фізика встановлює закони природи, а також конкретні методи застосування цих законів на виробництві, педагогіка визначає, якою має бути людина, а потім шукає інструменти для того, щоб людина змогла стати такою, якою має бути", – відзначав Х. Ортега-і-Гассет [1, с. 260].

Коли йдеться про виховання, то мається на увазі, продовжував мислитель, не "тілесний образ біологічного індивіда", не "зовнішня людина, а *anthropos*, внутрішня людина, людина, яка думає, відчуває, бажає" [1, с. 262]. Людина є людиною тією мірою, якою вона прагне до ідеалу, створюючи заради цього мистецтво, науку, мораль, право; отже, вирізна особливість людини – культура. Особистість як одиниця соціального цілого постає в культурі. Людина як культурна істота повноцінно реалізується лише в соціальному житті, в спільній колективній праці й комунікативній взаємодії з іншими членами суспільства, тому до культурної дії, до суспільного виховання зводиться, врешті-решт, і політична дія [1, с. 262–263].

На переконання Х. Ортеги-і-Гассета, "ізолюваний індивід не може стати людиною; людський індивід, відокремлений від суспільства, – як казав Наторп, – не існує, це абстракція" [1, с. 263]. Подібно до того, як природна реальність складається з атомів, спільнота складається з "соціалізованих індивідів", тобто "окремий, самотній, абсолютно

відлюдний індивід є соціальний атом. У дійсності існує лише спільнота, сукупність індивідів, які взаємно впливають один на одного” [1, с. 263].

В освітньому процесі, будуючи виховні відносини з учнями, педагог має справу “з суспільною матерією, а не з індивідом”. Дитина – це частина родини, в її маленькому серці – есенції домашніх традицій; її пам'ять, хоча й небагата, – тонка тканина, зіткана нитками родинних вражень; її духовна цілісність утворена сукупністю ідей, прагнень і почуттів, які панують у батьківському вогнищі. Оскільки родина, в свою чергу, проживає в певному кварталі, місті, – “з вуличним повітрям постає міська душа”, адже кожна родина – частинка великої громадянської душі. Й далі – місто підпорядковується законам держави, закономірностям рівноваги національної економіки, а душа людини стає частиною народної душі з її ідеями, пристрастями, радощами та печалями. Але й на цьому не завершується сплетіння тканини людських душ, адже “теперішній наш народ – тільки історичний момент нашого народу”. Так, у відношенні індивіда до родини, родини до народу, народу до всього людства виявляється солідарність [1, с. 263].

“Якщо виховання є перетворення реальності в значенні певної ідеї покращити наявний стан і виховання не може не бути соціальним, то маємо педагогіку за науку змінювати суспільства. Раніше ми сказали стосовно політики: так, політика для нас є справою соціальної педагогіки, і іспанська проблема є проблемою педагогічною”, – підсумовував Х. Ортега-і-Гассет [1, с. 264].

Соціально-педагогічні інтенції роздумів Х. Ортеги-і-Гассета розкриваються в тлумаченні ним природи соціального. “Соціальне – це поєднання індивідуальних зусиль задля здійснення спільної справи. Суспільство не є першопочатково спільністю почуттів, уподобань, прихильностей <...>”, – констатував промовець [1, с. 264]. Суспільство постає в процесі співпраці людей. Культура створюється працею людей, у

суспільстві не може бути непрацюючих. “Соціалізувати людину означає зробити з неї робітника у величній людській справі, в культурі, де культура охоплює все від обробітку землі до складання віршів”, – піднесено утверджував іспанський педагог [1, с. 265].

Завдання соціалізації людини є завданням соціальної педагогіки, її ціннісне значення й полягає в тому, щоб сформувати в людини як творця культури своєю працею культурної свідомості. “Суспільство є єдиним вихователем, тому є єдина суспільна мета виховання, тому вона повторюється в конкретних законодавчих вимогах до фундаментальної ідеї соціальної педагогіки: зв'язок між індивідом і суспільством”, – відмічав Х. Ортега-і-Гассет [1, с. 267].

Теперішня система освіти закріплює існування двох типів шкіл – для багатих і для бідних людей, а це – “злочин проти людяності”, оскільки бідних прирікають на духовне убозтво. “Соціальна педагогіка, яка вимагає виховання для спільноти за допомогою спільноти, також вимагає соціалізації освіти”, тобто поширення її на всі верстви населення, і вирішальну роль у цьому має зіграти єдина, світська, народна школа, – проголошував філософ [1, с. 266].

У висновках своєї промови Х. Ортега-і-Гассет зазначив, що прийдешня Іспанія має бути спільнотою, консолідованою єдністю, а інакше вона не постане, не розвиватиметься. “Народ – це співпричастя всіх митей у праці, в культурі; народ – це команда робітників і справа. Народ – це силенний організм, наділений єдиною душею – демократією. Народ – це школа людства”, – стверджував мислитель, акцентуючи увагу слухачів на переконаннях у значній історичній місії народного єднання та національного духу в поступі рідної країни [1, с. 267].

Насамкінець Х. Ортега-і-Гассет окреслив новітню тенденцію стосовно розв'язання “іспанської проблеми”: регенераціонізм не повинен обмежуватися іспанською свідомістю, “регенераціонізм не віддільний від

європеїзації”, Іспанія має спільно з європейськими країнами йти прогресивним шляхом, зводячи будівлю вільного, справедливого, наповненого культурним змістом, світу на фундаментальних опорах соціального виховання [1, с. 267–268].

Висновки. Хосе Ортега-і-Гассет не бачив свого прийдешнього поза зв’язком з батьківщиною, не мислив свого життя поза спільною народною справою розбудови величної, гордої, модерної Іспанії. Національний біль за долю рідної країни цілковито охопив душу молодій людини, яка відчувала особистісну відповідальність за вибір шляху на перехресті іспанської історії. Роздуми Х. Ортеги-і-Гассета стосовно “іспанської проблеми” – це унікальна світоглядна платформа, відштовхуючись від якої можна осмислювати макросвіт через міради мікросвітів, людство – через людяність, духовність – через спільність. Іспанський мислитель, чиє ім’я стане в ХХ столітті символічним, асоційованим з поняттями “іспанської філософії”, “іспанської культури”, прагнув власними індивідуальними зусиллями брати участь у відродженні й оновленні батьківщини, оскільки його освіченість, вихованість, інтелігентність не дозволяли йому миритися з духовним убозтвом, людською ницістю й суспільною несправедливістю. Розуміючи себе як “атом соціального цілого”, Х. Ортега-і-Гассет і спрямувався до ідеї соціального виховання як першооснови народного єднання, соціальної консолідації і зведення всезагального світу свободи, розуму та краси.

Література

1. Ortega y Gasset, J. La pedagogía social como programa político / J. Ortega y Gasset // Boletín de la Institución Libre de Enseñanza. – Madrid, 30 de setiembre de 1916. – № 678, año XL. – P. 257–268.